

Райнер Адольфі

ЖАЛО НІЦШЕ: ЧОГО МОЖНА НАВЧИТИСЯ ЗІ СВОЄРІДНОЇ ІСТОРІЇ ВПЛИВУ НІЦШЕ

Філософія Ніцше переплетена з історією свого впливу так міцно, як майже жодна інша. Кожну думку, кожне твердження, здається, спрощує те, як їх зрозуміли і що вони викликали. Кожен, хто запитує про природу і значення думки Ніцше сьогодні, як і завжди мимоволі оточений різноманітними упередженнями.

Таку ситуацію не слід вважати лише негативом. Це не завіса, за якою ховається «справжній» Ніцше. Радше навпаки. Позаду нас – усвідомлення проблеми, пов'язаної з історією рецепції та впливів Ніцше: здобуті прозріння; манівці, які стали виразними і яких ми маємо уникати; а також широта й комплексність, що відкрилися (значною мірою завдяки часовій дистанції) і дозволили побачити, *що* насправді міститься в тому складному сплетінні [Konvolut]¹ «Ніцше». Історія його впливу як розгорнулася, так і проявила це розуміння. І, як я хотів би зазначити нижче, нині цей процес перебуває на стадії фундаментального зламу. Не тільки тому, що ми поступово можемо оглянути різні лінії впливу в усій їхній повноті та пов'язати їх між собою¹. Ми радше повинні зважити те, чи не починає історичне значення мислення Ніцше взагалі змінювати своє забарвлення – процес, який бере під сумнів те, що колись сприймалося як само собою зрозуміле і прихильниками, й опонентами: «*moderність*» Ніцше. Погляд на історію впливу Ніцше дозволить нам окреслити деякі розрізнення щодо значення Ніцше та його історичного змісту.

I

Історична подія «Ніцше» та обіцянка великого визволення

Що характеризує Ніцше як історичну подію, то це те, що його твори завжди породжували нові імпульси, а найрізноманітніші потреби часу могли викристалізовуватися у зв'язку з ним. Знову і знову, надто в кризових ситуаціях, новаторські прочитання могли доєднуватися до нього. «Ніцше» – це, по суті, також і *слід* Ніцше. Тому сьогоднішня ситуація не в останню чергу є спадщиною досвідів *із* впливами Ніцше та його інтерпретаціями: що було запалено його думкою, як дискусії з ним у різний спосіб

© R. Adolphi, 2024

© В. Мудраков, пер. з нім., 2024

¹ Між тим, дослідження й аналіз доступні майже для всіх великих національних культурних традицій. Посилання на літературу в цій праці повинні бути зведені до мінімуму. Однак деякі з них можна знайти в подальших примітках.

було вбудовано [іншими мислителями] у власні програмні перспективи, які протистояння чи місця боротьби уособлено в імені «Ніцше». «Ніцше» крафтменшерів [Kraftmenschentum]^{II} не був «Ніцше» гуртка Георге [George-Kreis]^{III}, «Ніцше» Томаса Мана не був «Ніцше» Бернарда Шоу, «Ніцше» Хосе Ортеги-і-Гассети чи «Ніцше» Зигмунда Фрейда не був «Ніцше» Муссоліні чи німецьких геренфольківців [Herrenvolk]. Для Ернста Юнгера чи, наприклад, польського авангарду (на шляху до відновлення власної нації) «Ніцше» означав щось інше, ніж у неоніцшеанстві «постмодернізму»². Історична класифікація [Einordnung] й оцінка Гайдегера рідше відрізняється від класифікації й оцінки Карла Льовіта, а та і собі відрізняється від оцінки Габермаса³. Рецепції Георга Зімеля чи Макса Вебера майже не мають точок дотику з рецепцією, наприклад, Мішеля Фуко⁴. Доволі широке перше сприйняття і вплив, що датуються 1920–1930-ми роками і мали тривале відлуння, здаються на цьому тлі дивно чужими з сьогодишньої перспективи. На це є підстави. Тому я почну з феноменального.

(А.) Особливості ранньої рецепції Ніцше

Коли після 1890 року майже вибухоподібно постала хвиля рецепції Ніцше⁵, вона характеризувалася деякими значними особливостями:

– Рецепція пройшла крізь усталені дискурсивні ступені та соціокультурні контексти, ніцшеанство поширилося як майже універсальне явище: серед митців, а також у колах середніх класів, серед політиків, а також у стилізаціях аусштайгерів [Aussteigertum]^{IV}, у соціальних рухах того часу (включаючи робітничий рух, анархізм⁶ і перші великі зародки фемінізму), а також у сіонізмі або в нових релігійних рухах⁷. І все це без колись відносно чітких поділів. На початку філософія Ніцше у вужчому сенсі була маргінальною.

– Наступною особливістю є те, що структуру цього мислення сприймали як «*гештальт*»-подібну цілісність [gestalt-haft Ganzheitliches] – одиничну, угрунтовану лише в собі, монадоподібну, що пов'язує все з усім іншим і розвивається зсередини, зі своєї сутності. Унаслідок цього «гештальт» Ніцше також було надмірно стилізовано в один бік: як утілення чогось вищого, незаплямованого повсякденними дрібницями, як персоніфіковану надлюдину, провідника і рятівника. (І це стосується також боротьби з його результатом: стилізацією під спокусника і розбещувача). Ніцше був першим великим філософом, який у широті своєї рецепції був позначений предикатами *харизматичності*, зазвичай чужими для західної традиції філософської думки та філософської мудрості⁸. Водночас ніцшеанство тієї ранньої хвилі також поширювалося в інший бік: переважно через втілення «ніцшеанських» духовних

² Щодо останніх імпульсів див: [Reckermann 2003].

³ Див.: [Heidegger 1961; Löwith 1941; Habermas 1985: 104-129, 144-165].

⁴ Див.: [Simmel 1907; Foucault 1971]. Стосовно дещо багатограннішого стану справ у Вебера: [Fleischmann 1964].

⁵ Хоча твори Ніцше спочатку не були бестселерами, Гайнрих Ман все ж казав про Ніцше як про «модного філософа» вже в 1896 році [Mann 1896: 245], а перші спостереження змогли відобразити масово поширюваний «культ Ніцше» (як-от у назвах різних творів того часу, серед яких найбільш вдумливою і впливовою є відома книга Тьоніса [Tönnies 1897]).

⁶ Див.: [Miething 2016].

⁷ Про те, що пов'язано з німецькою культурною сферою, див.: [Aschheim 1992], і для прикладу – з польською: [Korij 2005].

⁸ І перший філософ, про якого є малюнки (з його життя), історії тощо, візуалізації, які майже завжди переходять у гротескно-кітчеві.

персонажів, наприклад, у п'єсах і романах або навіть просто як щось приблизне, щось на рівні чуток.

– По-третє, і це, мабуть, найвиразніше, ця рання рецепція була пов'язана з абсолютною новою *життєвою налаштованістю* [Lebensgesinnung]. Переконаність у філософських «істинах» цього мислення безпосередньо переходила у виразне екзистенційне ідентифікування. Це була рецепція без рефлексивного розрізнення теоретичного і практичного, логіки знання і життєвого чинення. Ніцшеанство було – вищою, шляхетнішою – можливістю існування [Möglichkeit des Daseins] взагалі. Це буттємірне [Daseinsmäßige], що пов'язувалося з «Ніцше», полягало в стилізації сили ризику, спрямованої проти нудьги буржуазного існування, проти будь-якого убезпечення життя й думки; у культурі творчого; у пафосі внутрішнього зосередження, проти розпорошення модерних соціальних взаємин і проти зараження середовищем («масами»); або ж просто в зухвалості й богемних нахилах авангардного почуття⁹. «Філософію» часто підмінювали насамперед *позицією* як такою, що стоїть вище за всі твердження, предметні обговорення і постулати.

Наступною особливістю є те, що рецепція, коли йдеться про її характер, відбувалася майже незалежно від конкретних національних традицій мислення. Принаймні так здавалося за тієї епохи. Більші відмінності стосувалися насамперед трьох чинників: по-перше, наскільки традиційно (або: у відповідній ситуації на той час) було розвинене перехідне поле між літературою і філософією, есеїстикою і наукою – простіше кажучи, наскільки поширеним був той тип, що його в Німеччині чи не найвідоміше уособлював Юнгер; по-друге, відповідні масштаби панування клерикальних настанов і оцінок, для яких Ніцше був символом – чи то доказом – усіх надто відразливих «модерністських» тенденцій, «модерністських» заблудів людини; і, по-третє, цілком очевидно, стан розуміння самої науки, а саме, зокрема, відповідне поширення наукових програм, характерних для XIX століття, таких, як старі позитивістські ідеї, ідеї моністичного матеріалізму та ідеї «спіритуалістичного» примирення сучасного наукового й соціального *ratio* та теїзму, теїстичного застереження. Поза тим, окремі національні культури демонструють у кращому випадку різні акценти у своїй рецепції, але не принципово відмінну – чи навіть протилежну – структуру свого ніцшеанства¹⁰. Те, що по-різному розуміли як «нігілізм», історичну проблему «нігілізму», також рухається в просторі цих трьох чинників.

І, нарешті, після того, як усталена (фахова) філософія також відкрилася актуальності Ніцше, ніцшеанство тієї ранньої рецепції виявилось напрочуд здатним сполучатися з багатьма різними течіями того часу: як із академічними школами у вужчому сенсі – філософією життя (у різних її напрямках), філософською антропологією, ренесансом кантіанства і не в останню чергу з табором логічного позитивізму¹¹, так і з різноманітними «світоглядними» течіями того часу. Рецепція Ніцше на цьому ранньому етапі демонструє абсолютно унікальний феномен: Ніцше увійшов до усталеного канону фактично без жодної *реальної* опозиції [ausgetragene Gegnerschaften] – і ретельно обговорених Pro і Contra щодо положень класичної спадщини.

⁹ Лео Берг яскраво підсумував це: «Вони вважали в борги, спокушали дівчат і напивалися, і все це на славу Заратустри» [Berg 1897: 216].

¹⁰ Щодо інших характерних відмінностей див. примітку 22 нижче.

¹¹ Замість багатьох цікавих посилань, які варто було б тут навести, обмежимося лише логічним позитивізмом: а саме Шлік, Вітгенштайн, а також ранній Карнап і Ернст Мах. Див.: [Fischer 1982; Brusotti 2005].

Це все щодо феноменів. Варто додати дещо загальне, типологічне. Ця рання хвиля ніцшеанства (чи, точніше кажучи, різних паралельних ніцшеанств) у всіх її особливостях характеризується певною *рецептивною настановою* [Rezeptions-Einstellung], яка кардинально відрізняється від того, що практикувалося й випробовувалося іншими філософами, а також від нашого сьогоднішнього поводження з Ніцше: певна засаднича настанова *щодо* того, що в Ніцше цілком відрізняється від традиційного мислення. Бо не скрізь він надихав, не скрізь струшував, не скрізь брав під сумнів переконання. «Ніцше» не був жалом, критичним жалом необхідності відповідати. Причини радше в настанові: Ніцше, об'явлення – провидець, суддя і спаситель¹².

Певний час опонентами ніцшеанства, яке проривалося звідусіль, були майже винятково ті, хто сам виступав як цілісна система, система істини, «правильних» цінностей, правильного шляху й значущості. Окрім згаданих вище старих позитивістських програм у науці й суспільстві, це був насамперед клерикальний табір, тобто дві полярні крайності епохи. Для них усі імпульси, що виходили від Ніцше, були лише виразом суб'єктивістської невпевненості, симптомом хворобливого егофілософування. Реакція ж на сучасну Ніцше-подію поза тим колом була ейфорією необмеженого вітання. Рецепційна настанова не передбачала визначеної рефлексією специфікації, обмеження, ставлення: «Ніцше» як прорив. А не як суперечки з ним, *аргументовані* заперечення, зважування, відтінювання. Усупереч своєму саморозумінню та претензії, він насправді поляризував лише тих, хто все одно не встигав за усвідомленням проблем того часу. Але як імпульс великої кризи (*krisis*), імпульс диференціовального прояснення він не поляризував якраз *серед* усіх інших. Радше ця широка маса думок, хоч спочатку часто із застереженням для «наукової системи», за короткий час майже вся була на його боці. Виважено до цього підходили лише деякі – серед важливіших мислителів, наприклад, такі, як Фердинанд Тьоніс [Tönnies 1897], Ганс Файгінгер [Vaihinger 1911] або пізніше, наприклад, Макс Шелер [Scheler 1915: bes. 39-274, «Ресентимент у структурі моралі»]¹³.

(В.) Ніцше в ситуації мислення своєї епохи, епохи змінюваного світу

У досвіді впливів та інтерпретацій Ніцше, накопичених протягом історії останніх ста тридцяти п'яти років, уся ця перша хвиля рецепції стоїть ніби за стіною часу, як достоту завершений період, часто вже ледве зрозумілий у своїй настанові. І відтоді набутий нами досвід сприймається переважно як негативний досвід, як здобуте знання про те, як *не* треба [Wie-nicht] робити. Потреби в орієнтації, особливо в різних нових рецепціях, що виникли з того часу, стали іншими і водночас орієнтованими на щось інше.

Але крім особливостей ранньої рецепції затьмарювався і той факт, що філософування Ніцше аж ніяк не є настільки унікальним і безпрецедентним за змістом і способом мислення, наскільки це видається зі самостилізацій філософа і з того, як його стилізували ранні послідовники. Воно не було таким ані за філософськими змістами думки, ані за загальним підходом, типом перспективи чи типом поводження з [Turus des Umgehens-mit]... Усвідомлення цього певною мірою породжує відчуження

¹² Або те ж саме із запереченням: Ніцше – вершина, провісник розбещеності.

¹³ Десятиріччя по тому Плеснер, уже з огляду на досвід колективістських ідей початку ХХ століття, запропонував власну класифікацію, яка видається дуже цікавою [Plessner 1924: 28-42].

[Verfremdung]^V через історичну контекстуалізацію, контекстуалізацію ніцшеанства як історичного явища.

Адже в багатьох аспектах філософування Ніцше, яке так високо цінують, чудово вписується в сучасні тенденції і йде паралельно з широкими течіями. Наприклад, воно вписується в загальну атмосферу повсюдного «культурно-критичного» настрою рефлексії та загального скепсису щодо раціональності. І Ніцше має також низку важливих спільних рис із іншими мислителями того часу у формі викладу та аргументативних акцентах: визнання значущості процесів несвідомого (як за часів романтизму та Едуарда фон Гартмана [Hartmann 1869]); збільшувана відкрита критика релігії (як за часів раннього Давида Фридриха Штрауса [Strauß 1835-1836]); зростання [Kartiere] «теорії пізнання», філософського (наукового) узasadнення як *теорії пізнання*; важливість «психологічних» тематизацій; твереза, несентиментальна моральна деконструкція (як в емпірико-сенсуалістичних або утилітарних тенденціях); і, нарешті, розуміння [Einsicht] конструктивного, а також типізувально-спрощувального, під цим оглядом зумовленого суб'єктом, вигаданого характеру всіх наших знань про реальність.

Усе це у філософії Ніцше – а рання рецепція пішла саме цим шляхом – часто ставало провідним, переплітаючись із акцентами типового кризового настрою, кризової реакції: пошук іншого, справжнього стану людини, радикалізм і нещадність до інстанцій старої, а надто панівної моралі, а також потяг до великої культурної інвентаризації [kulturelle Inventur], до прояснення справді значущого й цінного, до відокремлення від маси усядишнього. Тим, що здебільшого відрізняло Ніцше й раннє ніцшеанство від зазначених вище загальників часу, була абсолютність. Відмінність, породжена екзистенційністю, а також привабливість Ніцше, можливо, полягали якраз у самовпевненому відкиданні всього наявного і традиційного, у високомовній викривальності.

За доби неосяжної динаміки і, отже, нових вимог, утворилося почуття виснаження сил – як зворотний бік, пов'язаний із цими вимогами. Уособлене ж у «Ніцше» розуміння, здавалося, пропонувало великий вихід. Вирішивши з відчуття епігонського характеру епохи, великої лише в бездушних успіхах технічної гігантомахії, евдемоністичного соціального управління та державної показухи, Ніцше був огорнутий аурую *цїлком іншого* – аж ніяк не властивого звичному мисленню, але такого, що втілює в собі новий тип. На протипагу панівній філософії, що відчувалася як протиступаюча цивілізації та «ступу», Ніцше викристалізував прагнення до великого «Назовні!» – обіцянку трансценденції броньованого буржуазного его, самотворення і злиття в одне ціле, бунту проти будь-якого правила, стилізованого героїзму, що буквально більше не вірить ні в що значуще, як і життя взагалі, що, на протипагу мертвому, застиглому й безсилому, висуває гасла «Майбутнє!» і «Молодість!»¹⁴.

Щось настільки велике й епохальне, природно, має розмиті межі. Задля ясності, а також заради справедливості, необхідно деякі речі включити у великий часовий феномен ранньої рецепції Ніцше. Ідеться про речі, що, по суті, не мають реального (фактичного) походження з його праць. Серед різноманітних прочитань, яким він надав імпульси та підказки, є також течії, які були лише приєднані до нього, хоч і

¹⁴ Те, що в той час, коли ім'я Ніцше було в усіх на устах, не обійшлося і без схибнутих, ми залишимо осторонь. Багато що з цього можна сміливо зарахувати до діагнозу духу часу та менталітету. Характерніше те, що чим маргінальшим було соціальне середовище, про яке йдеться, тим радикальніше, перебільшеніше і гібридніше поводитися герої у своєму «ніцшеанстві».

дуже ефективно, існувало також щось на кшталт «несанкціонованого» ніцшеанства, яке фактично протистояло поглядам і висловлюванням самого Ніцше! Це стосується, зокрема, того, що стало фатально домінувати протягом двох-трьох десятиліть і сьогодні стоїть між нами і його працями як уперте кліше: зв'язок з ідеологіями XIX століття (які він ненавидів), такими, як (соціал-) дарвінізм, шовінізм, антисемітизм, германський міф, а також політична пихатість і помпезність загалом. Це живилося радше авангардними почуттями, які культивувалися в інтелектуальних колах, що відчували загрозу ізоляції та соціального декласування, пафосом самопроголошеної надлюдськості та страхом меншовартості, що виражався в національній претензійності [Nationaltümeli]^{VI}. А «м'яку» рецепцію Ніцше краще було б узяти в лапки, бо коли його включено й інтегровано в різні типи філософування, за кожної згадки його імені він цілком втрачає гостроту, а кожен його укус просто сходить нанівець. Довелося б узяти в лапки й те, де він постає лише як відомий ярлик, а не як нове мислення, бо останнє для цього ярликування насправді й не було би потрібне.

II

Ніцшеанська самокритика Модерну та його амбівалентності

Рецепція першої хвилі ніцшеанства, яка почала поширюватися після 1890 року і в будь-якому разі була визначальною до 1920–1930-х років¹⁵, – це (загалом кажучи) більше не наша рецепція. Ніцшеанські впливи, розуміння, інтерпретації та перспективи того етапу, реакція на тодішню подію-Ніцше, еманациї, що виходять від неї, докорінно відрізняються від ставлення до предмета рецепції Ніцше, яке панувало відтоді та й узагалі від сьогоднішнього ставлення.

Я не маю на увазі, що дискусія про Ніцше перейшла у фазу філософсько-історичних досліджень – тематизації історичних й інтелектуальних аспектів, виявлення залежностей і невігядливого прочитування ремінісценцій. Це також не означає, що текст Ніцше застряг у панівних лещатах філологізації, до того ж дужче, аніж текст будь-якого іншого мислителя. Натомість вирішальною й рідко усвідомлюваною до кінця обставиною є те, що поводження з Ніцше, а також кожне теперішнє ствердне посилення на Ніцше, репрезентує *відрефлексовану стадію*. Це також є відрефлексованою реакцією на першу фазу, відрефлексованим наслідком цієї першої фази.

(А.) *Кілька проблемних кіл ніцшеанської критики (добы)*

Те, що постійно значило і досі значить, то це велика часова перспектива в дискусії щодо Ніцше, характеристика *модерності* цього мислення, закріпленого за Ніцше зламу епох¹⁶. Поворот до Ніцше завжди був і залишається поворотом проти великих ідей Просвітництва, особливо ідей XIX століття: ідеї автономії, а саме автономії раціональної особистості, ідеї «розуму», який нарешті повсюдно утвердився, пафосу «науки!», ідеї освіти, істинної моралі, любові та людяності, а також ідей і гасел «суспільства!», «нації!» та «поступу!». Однак у ранній рецепції це багато в чому обернулося

¹⁵ Про погляд із сучасної перспективи див.: [Ruin, Santini 2025].

¹⁶ У деяких країнах зрівняння [Gleichziehen] з модерном відбувалося, по суті, за *посередництва* Ніцше та дискусії з ним. Наприклад, – лише для того, щоб окреслити панораму – у Скандинавії (починаючи з Брандеса, першого в історії європейської рецепції Ніцше [Brandes 1889]), в іспаномовних країнах, в Японії, а також, що стосується культури та моралі, у старій Австрії.

на геть інше *проти...*, на позицію, яка знаменувала б вихід зі злиденності часу. Під іменем Ніцше це була просто індивідуалістична втеча від даностей, образ себе і претензія на те, щоби вважати себе особисто піднесеним над ними. Провідним ідеям XIX століття, усвідомлюючи їх як ілюзії, під іменем «Ніцше» протиставляли контрпроекції в абстрактному чорно-білому мисленні, які розуміли як вищі і шляхетніші, як вільну точку погляду, що стоїть над ними, і як особисті сутнісні властивості [Wesens-Eigenschaften], до яких людина здатна або покликана через свій індивідуальний характер¹⁷. Інтерпретації і розв'язки ніцшеанського походження розуміли і сприймали як необхідний розрив як із наявним, так і з традиційно-звичним [Bestehenden wie Tradiert-Habituellgewordenen], як епохальний поворот. Їх розуміли як особисту велич характеру – чесність і мужність – щоб унаочнити цю епохальну необхідність.

Натомість сьгоднішнє поведження з Ніцше, його історичною переплетеністю – симптоматичністю, взірцевістю – та історичним значенням, (загалом) вміє розрізняти історичну постать Ніцше, навіть його особу, біографію, а також його тексти і мислення, яке він типово репрезентує, яке він провадив чи взагалі обґрунтував, яке він увів до інтелектуального дискурсу. Це стосується як проблемно-критичного поведження, так і стверджувальних зв'язок. Мабуть, найяскравішою характеристикою є те, що ця рецепція значно більше орієнтована на окремі великі проблемні кола. Цільовим мотивом є не так відповіді та «дидактичні твори» Ніцше (і, звичайно, не «весь» Ніцше у справжності монади мислителя [Denkermonade]), як те, що можна назвати *ніцшеанським усвідомленням проблеми*. Ідеться про розуміння значення Ніцше як *моделі для самокритики Модерну*, особливо тієї «модерності», якою розуміло себе XIX століття.

Те, що тут є точкою зв'язку з Ніцше, мабуть, найяскравіше виражене в його пізніх формулюваннях з «Ессе homo». Там Ніцше підсумовує намір, перспективу і часовий зміст «По той бік добра і зла», тобто твору, який в підзаголовку постає як «прелюдія до філософії майбутнього»:

Ця книга (...) є в усьому критикою модерності, не виключаючи модерної науки, модерного мистецтва, навіть модерної політики (...). Вона показує, що все, чим пишається епоха, суперечить [типу справжньої людської висоти], славнозвісна «об'єктивність», наприклад, «співчуття до всіх, хто страждає», «історичний сенс» з його запобігливістю перед чужим смаком, з його плазуванням [Auf-dem-Bauch-Liegen] перед *petits faits*, [або не в останню чергу] «науковість»¹⁸.

Тут, як і в багатьох паралельних висловлюваннях з інших місць, критиковані прояви «модерну» справді постають поки що як єдиний великий синдром: просто універсальна історія занепаду. Тут треба розрізнити проблематизувально-критичний і утверджувальний сенс, що сьгоднішня присутність Ніцше в інтелектуальних дис-

¹⁷ Одним з особливих та історично/соціально потужних проявів цього був великий рух, відомий як «Консервативна революція». Див.: [Kaufmann, Sommer 2018].

¹⁸ [Nietzsche 1980: Vol. 6, 350-351]. Поряд із цим: «По той бік добра і зла. Прелюдія до філософії майбутнього» (1886) – це саме та праця, де Ніцше, набагато випередивши дух часу, підняв голос як «добрий європеєць»: див.: Афоризми 241 і далі. Або, як доповнення, у «Сутінках богів»: «Ми, сучасники, <сповнені> тривожної турботи про себе і милосердя, чеснот праці, невибagliвості, законності, науковості – колекціонерської, економічної, машинної <...>. [Втрачено] прірву між людиною і людиною, класом і класом, множинність типів, волю бути собою, виділятися <-> те, що я називаю пафосом дистанції» [ibid.: 138]; див. також афоризм «Критика модерну» [ibid.: 140-142].

курсах навчилася робити. Передовсім можна виокремити чотири фундаментальні проблемні області, які безумовно відрізняються одна від одної.

– Проблема науки («об'єктивність», чинні «факти») і, як її наслідок, освіти. Це означає зосередження критики модерну на тих аспектах, які Ніцше або «ніцшеанці» усвідомили в цій гостроті абсолютно по-новому: «сенса» пізнання; «інтереси»; (людські) цілі та завдання знання; «герменевтична» переплетеність суб'єкта і об'єкта; «знання» – соціальне виробництво «знання» – як соціальний чинник, чинник соціального обміну або системи.

– Проблемне поле моралі і релігії, включаючи, зокрема, феномен християнської традиції. Тут роздуми пов'язані з проблемою стосунку індивіда і норм соціальності, (характеру) сили Я-окремого-одинака [Ich-besonderer-Einzeln] (але в ширшому сенсі також: ми-окрема-спільнотність [Wir-besondere-Kommunität]) із попереднім модерним («вищим») обов'язком або тиском універсальності – тобто значенням правила, що стоїть над розмаїттям, де *все* особливе чинне (егалітарно) лише як одне з... [als Einer-von...] і поруч одне з одним [Nebeneinander].

– Третє проблемне поле: техніка в широкому сенсі, технічний світ, включно з «технікою» науки, економіки, держави тощо. Сюди належать відчуття Ніцше (як і відчуття, пов'язані з ім'ям Ніцше загалом) небезпек того, що спроможність [Können] (стан спроможності, який експонентно зростає) збочує до ідеології, небезпек спотворення засобів і цілей, небезпек поховання культури, а також здатності судити про те, що є правильним... [Bewertens-was-richtig]¹⁹ під імперативами знання-як (Knowing-how), – стосовно небезпеки того, що модерн, який вважає себе спроможним до всього, перетворюється на самозасліплену «ура!»-налаштованість.

– І, нарешті, проблемне поле життєвих процесів [Vitalprozesse] (про які, слід визнати, найменше згадується в наведеній вище цитаті), що їм приділялося надто мало уваги за попереднього – ідеалістичного і матеріалістичного – мислення; «тіло»; не-свідоме; а також власне «життя» сфери мови тощо.

(В.) Амбівалентності

Критичне мислення Ніцше проявляє себе в нюансованому світлі саме в цей спосіб, у вигляді розрізнених, відокремлених одне від одного предметних проблемних кіл, коли не все злите з усім іншим, одне не накладено на інше. Це критичне мислення, кульмінація якого – Ніцшева критика явищ модерну – уже не є прокляттям чи насмішкою над «модерном» – соціальним і культурним модерном – в ім'я абсолютної ірраціональності, не є святом відсутності правил [Feier des Regellosen]. Це радше *специфікація та диференціювання в розумінні раціональності*. Розпочаті Ніцше тематизації є передусім *тематичними розширеннями*. Вони показують інші, ширші, глибше закорінені контексти реального, живого людського *ratio*: відмінні від позитивістського, сциєнтистського, евдемоністичного, техніцистського, цілеспрямованого тощо звуження раціональності модерну здебільшого XIX століття.

Однак, зважаючи на цю рефлексивну настанову, навряд чи ми зможемо (і це вже інший аспект) однозначно залишатися в позиції «за» чи «проти». Диференційовані на конкретні проблемні аргументи, справжні *амбівалентності* програми та спадщини Ніцше водночас також стають очевидними. Ось лише кілька ключових позицій.

¹⁹ Як наслідок, це також поширюється на – справді «сучасні» – небезпеки дисоціації будь-якої особистості.

– Отже, перша амбівалентність, що логічно випливає – це втрапляння в суто *утилітарний* [utilistische]^{VII} погляд на явища і передусім на аргументацію. Тоді твердження про реальність та воління знати будуть двома сторонами того самого, так само, як і нормативні змісти та наміри нормування – «хотіти» бачити або визначати щось у той чи інший спосіб з міркувань «інтересу» або зручності використання. Зрештою, це буде лише замасковане повернення *Cui bono*^{VIII}.

– Існує також амбівалентність тенденційного бачення, і навіть спроможності бачити моральне та соціальне, але також і «вищі» критерії чинності пізнання, як *безпосередні особисті* стосунки. За умов розширення і розрізнення соціального, *форми* (і процедури) буття з іншими та *форми* (і процедури) того, що є чинним (бо взаємовизнається або набуває визнання в спільноті), – *форми*, які стають дедалі провіднішими й розвиненішими в сучасному світі, мають тенденцію випадати з поля зору. Їхнє місце заступають визначення й аргументації, які мислять усе відповідно до домодерних критеріїв особистого престижу, зверхності та підпорядкованості, величі характеру, пошани й честі тощо. Це амбівалентність реіндивідуалізації суспільності, бачення всього як безпосередніх міжособистісних взаємин.

По-третє, виникнення і потрібність технологій (у всіх царинах) воліють зводити до «культуралістично» [«kulturalistisch»] другорядного – або розглядають ці технології лише як похідні явища, – чи навіть прагнуть «культуралістично» їх *розплавити*. Це має два показових напрямки. У першому з них спостерігаємо амбівалентність, яка тяжіє до еволюційного чи всесвітньо-історичного розплавлення технічних функціональностей, супроводжувана втратою будь-яких критичних категорій щодо «Хто?» (Хто здійснює це?) і, особливо, щодо вимагання цих розробок²⁰. Техніки та техніка (qua влада спроможності [qua Könnensmacht]) просто стають вираженням висоти або стану культури, надто там, де це потім критикують. З іншого боку, тут проявляється афект проти великої профанації всіх сфер життя – страх перед декласуванням попередніх культурних традицій (зокрема, носіїв культури, ієрархій) через зрівняльну техніку, планетарне попередження про цю нову владу (техніка як нова влада), що опинилася в руках мас²¹. Нарешті, цей третій момент також означає небезпеку того, що всі типи мислення, які виступають під іменем «Ніцше», будуть говорити лише про культуру замість «суспільства»; небезпеку розуміння всього суспільного – як форм, так і розвитку – лише як питань культури. Або ж навпаки: під цією амбівалентністю поширюється одновимірність будь-якого ніцшеанства, що загрожує анонімізувати суспільне, якщо воно вже не є структурно де-есенціалізованим через редукцію до міжособистісних взаємин.

– І, нарешті, по-четверте, оскільки мисленний і діяльний суб'єкт перетворюється на простий результат сил, цілком очевидно, попри всю диференціацію проблем, існує небезпека біологічних натуралізацій; або ж небезпека мислення лише в категорі-

²⁰ Це, зокрема, утопія злиття – переплавлення – людини-працівника з функціональністю (і, відповідно, естетичною піднесеністю) *машини*: у Німеччині, наприклад, у ніцшеанстві Е. Юнгера, а в Польщі – у паралельних історико-філософських побудовах авангарду. Цим оспівується саме масоутворення – стирання особливості – через функціональність машини. Див.: [Jünger 1932; Коріж 2006].

²¹ Це не стосується самого Ніцше, але часто можна подібати тогочасні висловлювання в манері, дуже схожій на «ніцшеанську»; вражає, наприклад, О. Шпенглер, який бачить небезпеку планетарного панування тих, хто перебуває поза європейською цивілізацією, і «кольорових» через привласнення техніки – наближення остаточного перелому часу, планетарної відсутності історії. Див.: [Spengler 1931].

ях чистого внутрішнього життя (функціональних кіл) «системи» при визначенні й оцінюванні явищ.

У всіх чотирьох суттєвих проблемних колах і в усіх чотирьох видах амбівалентності ніцшеанське мислення відкрите для ідеологічних впливів. Ніцшеанське мислення, тобто те, що є фундаментально хитким з точки погляду структури аргументації, створює порожні місця. З точки погляду аргументації, воно завжди загрожує стати *циркулярним*, особливо коли йдеться про фактично вирішальні проблемні моменти.

На жаль, неявний вплив Ніцше також улягав цій загрози, оскільки ще тривалий час після першої ранньої хвилі рецепції продовжував формувати теорії та дискурси. Серед них особливо слід відзначити постійний вплив Ніцше на нові теми і провідні концепції мислення, такі, як «стиль», «спосіб життя» (явно з часів М. Вебера), наше психічне «здоров'я», «потреба забуття», ідеали, зумовлені «ressentiment», «генеалогічне» мислення, «нігілізм» або вся «персоналістична» термінологія в цілому; а ще, опосередковано, ніцшеанський дух у типових подвійних поняттях, як-от «культура»/«цивілізація», «спільнота»/«суспільство» тощо, через які цей вплив наснажив до заснування (не-позитивістських) соціальних наук. Але навіть у значній частині сучасного підходу до Ніцше – у критиці, у визначенні власної позиції через протиставлення Ніцше, у формулюваннях відповідей на його візії або в утверджувальному поведженні з Ніцше – ці амбівалентності аж ніяк не усунуті. Адже недостатньо ясно беруть до уваги, що саме Ніцше означає як феномен часу.

Отже, ситуація з рецепцією Ніцше та значенням Ніцше як елемента сучасного мислення не є такою однозначною і визначальною, якою вона могла би бути насправді. Навіть сьогодні самокритика модерну, якої слід вчитися в Ніцше, має бути подвійною: критика феноменальних проявів духу, ідей та практик дотеперішнього модерну і водночас рефлексія над власними інструментами цієї критики. Це підводить до останнього пункту.

III

Фактично панівний ніцшеанський світ

і ймовірно загрозове застарівання всього ніцшеанського мислення

Феномен ніцшеанства ширший за самого Ніцше та його тексти і не кожне «ніцшеанство» можна безпосередньо пов'язати з ним або приписати йому. Звичайно, не кожну критику релігії чи моралі можна вважати спадщиною Ніцше, і не скрізь, де йдеться про «владу» чи питання «цінностей» і панівних «ідеалів», є Ніцше.

Ця потреба придивитися уважніше стосується також впливів, наслідків і дискусій у більш конкретному сенсі. Сьогоднішнє поведження з Ніцше треба принципово відрізнити від попереднього, від усієї першої хвилі рецепції. А в цій першій хвилі, своєю чергою, задля ясності неодмінно треба відрізнити власне інтелектуальні посилення і впливи²² як від згаданого вище «несанкціонованого» ніцшеанства зовсім не

²²Окрім багатьох універсальних тенденцій, існують також менші національні особливості, які продовжують впливати й донині: наприклад, у Польщі та Латинській Америці (особливо в Бразилії) певне звучення Шопенгавера й Ніцше, а в деяких інших країнах натомість традиційне змішування Ніцше з Максом Штірнером; у колишніх советських країнах включення Ніцше до великої перспективи «нігілізму», що дозволяє ставити поруч Ніцше з Достоевським, К'єркегором тощо, або в Японії, наприклад, зосередження на проблемі індивіда взагалі (щодо останнього див.: [Becker 1983]).

ніцшеанського соціал-дарвінізму, шовінізму, антисемітизму тощо, так і від абсолютно неспецифічного поколіннєвого феномену. «Навряд чи хоч один освічений німець після 1900 року не зазнав так чи інакше “впливу” Ніцше» [Kaufmann 1950: 417], і це стосується, з невеликими часовими зсувами, більшості інших національних культур.

У наше розуміння тієї епохи Вальтер Беньямін вніс ту важливу ідею, що суспільства, особливо європейські, стикаються з ментальним викликом *пробудження від сну XIX століття*²³. Цим заголовком можна підсумувати сучасну актуальність мислення Ніцше та його вплив. Ніцше висловив це у слові «несвоєчасне», під яким він поставив інтенцію – втручання – своїх ранніх творів²⁴ і яке залишалося його саморозумінням до кінця життя. У цьому він виступає проти примирливого поняття філософії, яке авторитетно сформулював Гегель – «філософія <як> схоплення свого часу в думках» [Hegel 1821: xxi-xxii]. Сьогодні, утім, це безсумнівно перебуває під загрозою утвердження. Але тоді мислення Ніцше втрачає істотну частину свого критичного потенціалу, його жало тупішає. Заклякнучи в позі самовдоволеної «несвоєчасності», повсюдно беручи слово, віддзеркалюючи й коментуючи (культурну) дійсність, це мислення губиться в алармізмі²⁵, не усвідомлюючи, що *дійсність* уже давно почала ставати «ніцшеанською».

Науки незворотно подолали колишні об'єктивістські ідеали та з різних боків наближаються до принципово «конструктивістського» розуміння пізнання; мораль уже давно ввібрала в себе, здебільшого не драматично, усвідомлення інших можливостей і усвідомлення власного «генетичного» постання: вона функціонує, *попри* це «релятивізувальне» усвідомлення; непатетичний погляд на історичні, а подекуди й вельми профанні чинники культурної творчості засвоївся повсюдно; розмови про несвідоме, інтереси, мотиви, тілесність і «логіку чуттів» є практично частиною нашого повсякденного розуміння; і в мистецтві та державі, у релігійності, в історичній свідомості, повсякденному стилі та менталітеті старі супротивники теж давно перестали існувати. І не в останню чергу: суспільні процеси функціонують разом із модерними капіталістичними взаєминами, що дедалі більше зростають у всіх царинах життя, й у дедалі більш «ніцшеанський» спосіб. Суспільні процеси – саме вони! – вимагають від індивідів включення в цей *космос фактично панівного реального ніцшеанства*: необачне ставлення до умов, природного світу й історичної ідентичності; нав'язування ролей і примусові конформізми (як у чиненні, так і в чинності норм); занепад абсолютних життєвих норм («смерть Бога»); неспокій, викликаний переоцінкою старих цінностей; сповнена ресентиментом підозра щодо соціальних шарів, які пробиваються нагору; знецінення всього, що існувало раніше; зобов'язання дивитися в *майбутнє*; прагнення до більшого, ніж людина є [Mehr-als-der-Mensch-ist] і вже повсюдне постання більшого-надто-більшого [Viel-zu-vielen].

Але тоді *все* ніцшеанство загрожує застаріти. Плодом усвідомлення Ніцшевої проблеми, ніцшеанства як критичного мислення про реальність сьогодення не було і не є зарозуміле і галасливе очорнення. Замість засуджувати й абстрактно відкидати ідеї панівної традиції, включаючи великі ідеї Просвітництва, а особливо – XIX століття (від автономії до перспективи «суспільства»), Ніцше продемонстрував розуміння рефлексії, яка радше розрізняє потенціали. Однак у сформованих нині умовах

²³ Див.: [Benjamin 1935].

²⁴ Про це йдеться вже в самій назві: чотири видання «Unzeitgemäße[n] Betrachtungen» Ніцше за 1873, 1874, 1874, 1876 роки.

²⁵ Досить часто трапляється: що помпезніше і планетарніше, то краще.

дійсності реального ніцшеанства це вимагало б наступального включення перспектив аргументації, які досі не розглядалися у зв'язку з конструктивним поводженням із Ніцше²⁶. Бо саме в стосунку – різниці напруження – ідеї і реальності ніцшеанське мислення обов'язково і завжди залишається надто схематичним. Це є досить кричущим у самому Ніцше, і це переноситься на всю рецепцію. Подібно до того, як Ніцше у своїх діагнозах значною мірою відводить питання про *причини* критикованого в суб'єктивне річище – усе видається лише суб'єктивним занепадом сил²⁷, – так і сьогоднішня рецепція та дискусія про Ніцше залишається в межах дихотомічних конструкцій, а процеси мислять в дихотомічній моделі як епохальні «духовні» або «свідомісні» розвитки²⁸. Явища, оскільки вони є маніфестаціями культури чи ментальності, і далі майже наскрізно уніфікують. Ніцше та прояви його впливу залишаються: *просто культурна критика*, критика культури та ментальності.

З досвіду інтерпретацій Ніцше та його впливів, особливо з рефлексивної фази, в якій ми перебуваємо зараз – фази реакції на безпосередність і ейфорію першої хвилі сприйняття, – необхідно винести й урок обережності щодо цього зовнішньо чарівливого явища: ніцшеанства сучасної несвоєчасності, ніцшеанства, яке нібито перебуває в позі абсолютної радикальності. Ніцше мав своє історичне значення: значення в різних національних констеляціях думки, культури й наукових контекстах – як фермент бродіння й очищення спадщини XIX століття. *Усвідомлення* ніцшеанської *проблематики* нашого пізнішого етапу також мало свою незамінну функцію критичного жала. Вона знову і знову брала під сумнів самоочевидні факти. І головне: вона *залишала проблеми відкритими* попри свою часто явну апоретичність або саме завдяки їй. Але там, де сама сучасність стала «ніцшеанською», фігури ніцшеанської думки стають порожніми. Перед обличчям «ніцшеанства», що стало дійсністю, – умов життя, позбавлених будь-яких зв'язків і надійності, здирницької радикальної людини-можливості [Möglichkeit-Mensch]^{IX}, гіпертрофії лише естетичних критеріїв – це мислення заплутується у своїх амбівалентностях²⁹. Його амбівалентності, амбівалентності думки й передовсім аргументації, знову починають поширюватися, і то досить часто, при цьому вони необачно відволікають нас від очевидних причин. Суб'єкти (однобічно) несуть відповідальність за те, що формує *дійсність*, факт наперед даної дійсності, яку треба прожити.

²⁶ Це також (але набагато чіткіше) стосується ранньої хвилі ніцшеанства. Я обговорив це стосовно особливої інтелектуальної констеляції першої половини XX століття [Adolph 2006].

²⁷ У цитованому уривку з «Ессе homo» є навіть лаконічне формулювання: усі «погані манери» [Nietzsche 1980: Vol. 6, 351].

²⁸ Це повною мірою стосується й того, що стосується самої «раціональності». Наприклад, «постмодерністський» ніцшеанський розрив економічної логіки [Logik-der-Ökonomie], захист від правил формальної справедливості, заперечення диктату суспільної виправданості, відмова від примусу до ідентичності, примусу бути зрозумілим як «хтось», і загалом оспівування витрат надлишку.

²⁹ Немає сумніву, що сьогоднішня рецепція та дискусія також має свої межі. Важливим є те, *яко-го* саме Ніцше це стосується: Ніцше з його «прокляттям християнства», його «волею до влади», його знанням і науковою рефлексією, особливо з перспективою питань, змодельованою в «Про користь і шкоду історії для життя»; Ніцше Заратустрового ставлення до життя, «постмодерністського» мистецького (чи, можливо, скептично-іронічного) ставлення, яке він помаркував ключовими словами «Весела наука»; або Ніцше з його «генеалогічним» мисленням. На всіх цих «Ніцше» по-різному впливає можлива тенденція застарівання всього ніцшеанства. Однак усіх їх стосується те, що нині їхнє ніцшеанство має непомічений критичний потенціал, який перевершує будь-яку іншу класичну філософську позицію, винятково в обмежених контекстах, що дедалі звужуються.

Те, що Ніцше, якого колись стилізували під велетенську постать і перенесли в далечинь самотніх висот, набуває цілком нормальних рис, коли наближається до дійсності, звісно, не применшує тематизації, за яку дякувати треба йому, і тематичних розширень, пов'язаних із його іменем. Але сьогодні, імовірно, стало набагато складніше бути справді критичним в аналізі, якщо не залучати іншого мислення. Однак там, де цього не відбувається, може виявитися, що «ніцшеанство» є частиною проблеми, а не її подоланням.

ПРИМІТКИ ПЕРЕКЛАДАЧА

- I – Тут ідеться про всю спадщину Ніцше: праці, нотатки, листи, біографії тощо.
- II – Поняття «Kraftmenschentum» позначає певну позицію індивідів або соціальних груп, які вважають, що вони все ще мають первісну силу і міцність (на відміну від *décadence* інших людей), або які стверджують, що це так.
- III – Ідеться про впливову німецьку літературну групу кінця XIX – початку XX століття, іменовану на честь харизматичного поета Стефана Георге. Гурток був спочатку орієнтований на французький символізм, а потім намагався сформулювати власні ідейно-мистецькі фактори. Вплив Ніцше на Георге відомий як реценція ідеї монументальної історії, яку філософ формулює в другій частині «Несвоєчасних міркувань» – «Про користь і шкоду історії для життя».
- IV – Під словом «Aussteigertum» мається на увазі певна світоглядна позиція, згідно з якою її носій через свою поведінку намагається звільнитися від суспільних норм. Якоюсь мірою йдеться про відлюдницький спосіб життя, який, скажімо, обрав філософ Діоген. Утім, тут під «звільненням від суспільних норм» розуміється відмова від таких речей, як трудова діяльність, релігійні спільноти чи політичні системи або навіть друзі й родичі.
- V – Тут слово «Verfremdung» позначає стан, що дозволяє побачити щось (можливо, щось занадто знайоме чи звичне) в іншому, новому світлі. І усвідомлення цієї нової перспективи створює різницю в розумінні, тобто відчужує від звичності.
- VI – Слово «Tümelei» позначає зміст, який можна охарактеризувати як перебільшене, невідрефлексоване дотримання певних емоційних цінностей. Конкретно в цьому випадку перекладач пропонує передати ці смислові конотації словом «претензійність», яке може й не повністю передає основний зміст, але для контексту непогано транслює задум автора статті.
- VII – Використаний прикметник «utilistische» зазвичай не вживається в німецькій мові. Тут він означає наступне: вимірювати «істину» утилітарністю, тобто корисністю.
- VIII – «Сui bono» – давньоримський правовий принцип, що означає приписування висловлювання тому, кому воно вигідне або для кого воно корисне, тобто хто має з нього зиск.
- IX – У німецькій мові словосполучення «Möglichkeits-Mensch» відсилає до «Людини без властивостей» Роберта Музіля, одного з найважливіших романів XX століття. Цей вираз тут означає: люди, які більше не мають нічого фіксованого, а живуть лише у варіантах і плінності – часто тому, що вони повинні так жити, але інтерналізують це (з метою самозахисту) у власне уявлення про те, що це чудово. (Наприклад, можливість постійно нового способу життя, постійно нової роботи та місця роботи («кочівники праці») або можливість постійно нового досвіду «стосунків»).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ / REFERENCE

- Adolphi, R. (2006). Gemeinschafts-Pathos und individualistische Fluchten: Der ›Geist der Nietzsche-Zeit‹ und seine Kritik bei Helmuth Plessner. In M. Kunicki & M. Kopij (Hrsgs.), *Nietzsche und Schopenhauer: Rezeptionsphänomene der Wendezeiten* (S. 47-80). Leipzig: Leipziger Universitätsverlag.
- Aschheim, S. E. (1992). *The Nietzsche legacy in Germany: 1890-1990*. Berkeley: University of California Press.
- Becker, H. J. (1983). *Die frühe Nietzsche-Rezeption in Japan (1893-1903): Ein Beitrag zur Individualismusproblematik im Modernisierungsprozeß*. Wiesbaden: Harrassowitz.

- Benjamin, W. (1935). Paris, die Hauptstadt des XIX. Jahrhunderts. In W. Benjamin, *Gesammelte Schriften* (V. 1, S. 45-59). Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Berg, L. (1897). *Der Übermensch in der modernen Litteratur: Ein Kapitel zur Geistesgeschichte des 19. Jahrhunderts*. Paris, Leipzig, & München: Langen.
- Brandes, G. (1889). Aristokratisk radikalisme: en afhandling om Friedrich Nietzsche. *Tilskueren*, 6, 565-613.
- Brusotti, M. (2005). »Il mio scopo è una ›trasvalutazione dei valori‹: Wittgenstein e Nietzsche. *Rivista di estetica*, 45, 147-164.
- Fischer, K. R. (1982). Nietzsche und der Wiener Kreis. *Grazer philosophische Studien*, 16-17, 255-269. <https://doi.org/10.5840/gps198216/1749>
- Fleischmann, E. (1964). De Weber à Nietzsche. *Archives européennes de sociologie*, 5, 190-238. <https://doi.org/10.1017/S0003975600001004>
- Foucault, M. (1971). Nietzsche, la généalogie, l'histoire. In S. Bachelard, G. Canguilhem et al. (Eds.), *Hommage à Jean Hyppolite* (pp. 145-172). Paris: PUF.
- Habermas, J. (1985). *Der philosophische Diskurs der Moderne*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Hartmann, E. v. (1869). *Philosophie des Unbewussten: Versuch einer Weltanschauung*. Berlin: Duncker.
- Hegel, G. W. F. (1821). *Grundlinien der Philosophie des Rechts*. Berlin: Nicolaische Buchhandlung.
- Heidegger, M. (1961). *Nietzsche*. Pfullingen: Neske.
- Jünger, E. (1932). *Der Arbeiter: Herrschaft und Gestalt*. Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt.
- Kaufmann, S., & Sommer, A. (Hrsg.). (2018). *Nietzsche und die Konservative Revolution*. Berlin: de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110588118>
- Kaufmann, W. (1950). *Nietzsche: Philosoph, Psychologist, Antichrist*. Princeton: Princeton UP.
- Kopij, M. (2005). *Friedrich Nietzsche w literaturze i publicystyce polskiej lat 1883-1918*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Kopij, M. (2006). Antizipationen des Arbeiters: Nietzsche - Brzozowski - Jünger. In M. Kunicki & M. Kopij (Hrsg.), *Nietzsche und Schopenhauer: Rezeptionsphänomene der Wendezeiten* (S. 139-158). Leipzig: Leipziger Universitätsverlag.
- Löwith, K. (1941). Von Hegel zu Nietzsche: *Der revolutionäre Bruch im Denken des 19. Jahrhunderts*. Zürich, & New York: Europa Verlag.
- Mann, H. (1896). Zum Verständnis Nietzsches. *Das Zwanzigste Jahrhundert*, 6(9), 245-251.
- Miething, D. (2016). *Anarchistische Deutungen der Philosophie Friedrich Nietzsches: Deutschland, Großbritannien, USA (1890-1947)*. Baden-Baden: Nomos. <https://doi.org/10.5771/9783845280127>
- Nietzsche, F. (1980). *Sämtliche Werke. Kritische Studienausgabe*. München, & New York: dtv.
- Plessner, H. (1924). *Grenzen der Gemeinschaft. Eine Kritik des sozialen Radikalismus*. Bonn: Cohen.
- Reckermann, A. (2003). *Lesarten der Philosophie Nietzsches: Ihre Rezeption in Frankreich, Italien und der angelsächsischen Welt 1960-2000*. Berlin, & New York: de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110204735>
- Ruin, H., & Santini, C. (Hrsg.). (2025). *Kämpfe um Nietzsche: Nietzsche als Protagonist der europäischen und globalen Kultur bis zur ersten Nachkriegszeit*. Berlin, & Boston: de Gruyter.
- Scheler, M. (1915). *Abhandlungen und Aufsätze* (Bd. 1). Leipzig: Verlag der Weissen Bücher.
- Simmel, G. (1907). *Schopenhauer und Nietzsche*. Leipzig: Duncker & Humblot.
- Spengler, O. (1931). *Der Mensch und die Technik: Beitrag zu einer Philosophie des Lebens*. München: Beck.
- Strauß, D. F. (1835-1836). *Das Leben Jesu, kritisch bearbeitet* (Vols. 1-2). Tübingen: Osiander.
- Tönnies, F. (1897). *Der Nietzsche-Kultus: Eine Kritik*. Leipzig: Reiland.
- Vaihinger, H. (1911). *Die Philosophie des Als Ob: System der theoretischen, praktischen und religiösen Fiktionen der Menschheit auf Grund eines idealistischen Positivismus*. Berlin: Reuther & Reichard.

Rainer Adolphi

Nietzsche's Sting: What We Can Learn from the Peculiar History of Nietzsche's Influence

The essay shows what Nietzsche means as a phenomenon of time (Erfahrungsgehalt) – and how an awareness of his possible significance for the present (including possible dangers) can be gained from the history of his impact. Which endeavor to understand the age and critique of social mentalities has turned to Nietzsche's philosophy – and in which specific constellations – varies greatly. At the beginning of the 20th century, and repeatedly in crises since then, there was an attraction to total identification; today, on the other hand, Nietzsche is usually received as a fruitful type of thought that can be relatively independent of agreement with all his theses and judgments. In this, Nietzsche stands as a model for a self-criticism of modernity (and for a transformation, but not an abandonment of rationality). – The several factual dimensions of this critique are shown; and how culture, morals and the sciences as well as social realities in particular have already become so ›Nietzschean‹ today that precisely the success story of Nietzsche's thinking could conceal many things if it is limited to pure cultural or mental critique and does not also integrate other theorems: Nietzsche must not remain a solitaire.

Райнер Адольфі

Жало Ніцше: Чого можна навчитися зі своєрідної історії впливу Ніцше

У праці показано, що означає Ніцше як феномен часу і як з історії його впливу можна отримати уявлення про його можливе значення для сьогодення (включно з можливими небезпеками). До філософії Ніцше зверталися дуже різні прагнення зрозуміти епоху й піддати критиці суспільну ментальність, і то в дуже різних специфічних констеляціях. На початку ХХ століття виникло (і відтоді неодноразово в кризових ситуаціях продовжило виникати) тяжіння до тотального отожднення; натомість сьогодні Ніцше зазвичай сприймається як плодотворний *тип* мислення, який може бути відносно незалежним від схвалення всіх його тез і суджень. Ніцше є взірцем *самокритики модерну* і трансформації (але не зречення) раціональності. Показано кілька фактичних вимірів цієї критики, а також те, як культура, мораль, науки і, зокрема, соціальні реалії вже сьогодні стали настільки «ніцшеанськими», що сама історія успіху думки Ніцше може приховувати багато аспектів, якщо вона обмежується лише культурною чи інтелектуальною критикою і не інтегрує інші теорії. Ніцше не повинен залишатися ізольованим феноменом.

Rainer Adolphi, PhD, Professor of Philosophy at the State TU University of Berlin (Germany).

Райнер Адольфі, доктор філософії, професор філософії Державного технічного університету Берліна (ФРН).

e-mail: rainer.adolphi@tu-berlin.de
